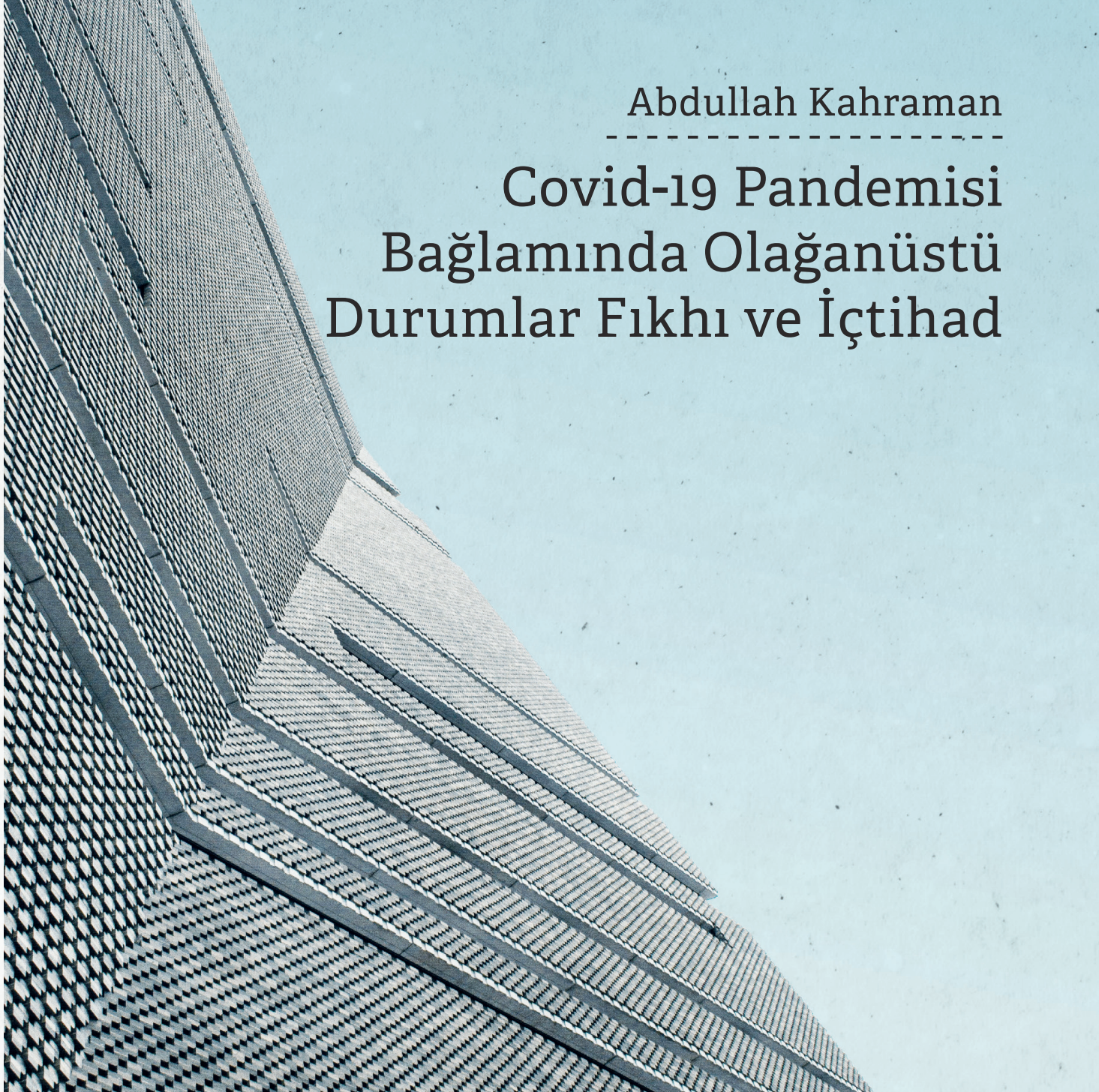

İLEM

MAYIS
2020

**COVID-19
SORUŞTURMA
DOSYASI**

[06]

Abdullah Kahraman

Covid-19 Pandemisi
Bağlamında Olağanüstü
Durumlar Fıkhı ve İctihad

Covid-19 Pandemisi Bağlamında Olağanüstü Durumlar Fıkhı ve İçtihad

Abdullah Kahraman*

Koronavirüs dünyayı âdeta şoke eden bir gelişme oldu. İnsanlık bu virüse hazırlıksız yakalandı. Bu nedenle sağlık sistemleri bir anda altüst oldu. Süper güç olarak bilinen ülkeler dahi süreci yönetmekte başarısız oldu. İnsanlar âdeta kıyameti yaşayıp can derdine düştü, yetkililer tarafından alınan tedbirler de öncelikle can kaybını engellemeye ve insanı ayakta tutmaya yönelik oldu. Bu arada en acil ve pratik çözüm olarak karantinaya ve sosyal izolasyona başvuruldu. İlk şok etkisi atıldıktan sonra insanlar yavaş yavaş kendine gelmeye başlayıp olan biteni daha soğukkanlı bir şekilde değerlendirmeye başladı. İlk refleksin meydana getirdiği sorular şunlardı: Ne oluyoruz? Bize ne oldu? Bu virüs nereden geldi, nasıl geldi? Bu biyolojik bir vaka mı yoksa laboratuvar tarafı olan bir şey mi? Bu önceden planlı ise amacı ne? Birileri dünyayı yeniden dizayn etmek mi istiyor? Eğer durum böyle ise nasıl bir dünya hedefleniyor? Bu salgının bir gün biteceği kesin, ancak salgın sonrası insanlık nasıl bir duruma evrilecek? Sosyal izolasyon, ilişkileri nasıl etkileyecek? Virüsün zihinlere yerleştirdiği psikolojik travmalarla nasıl baş edilecek? Çok maliyetli ve sahnedeki tarafları birbirine düşman eden fiziki savaşların yerine bu sakıncaları taşımayan biyolojik savaş mı deneniyor? Belli yaş grupları yok edilerek dijital ve çipli bir nesil mi oluşturulmak isteniyor? Para sistemi tamamen değiştirilerek bitcoin sistemine hazırlık ve prova mı yapılıyor?

Bu arada Müslümanlar bu virüsten belki de tarihlerinde hiç görülmedik boyutta ve şekilde etkilendiler. Günlük hayat düzenleri, ibadet ve sosyal

* Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümünde öğretim üyesidir.

hayatları alt üst oldu. Fıkıh düşünceleri ve mevcut fıkhî hükümler yeni oluşan şartları karşılamakta âdeta zorlandı. Peki bu durum İslam fıkhı, fıkh ve içtihat düşüncesi açısından nasıl bir etki meydana getirebilir?

Bu noktada şu sorular sorulabilir: Bu salgın sürecinde yaşananlar teorik olarak içtihat anlayışını nasıl etkiledi ve ileriye yönelik nasıl sonuçlar doğurabilir? Acaba bundan sonra karşılaşılabilecek benzer problemler karşısında çözüm üretirken İslam âlimleri ve fetva kurulları, daha kolaylaştırıcı, mezhep sınırlarını aşan, maslahatı esas alan veya şaz da olsa sürece uyan görüşü mü esas alır ya da bu durumları olağanüstü ve geçici kabul ederek zaruret hükümleri çerçevesinde mi değerlendirir? Bu durum kapalı olduğu iddia edilen içtihat kapısının açılmasına yol açabilir mi? Bu tecrübeden hareketle Müslüman âlimler “Olağanüstü Haller Fıkhı” diye bir düzenlemeye gider mi?

Bütün bu sorular yanında şu temel soruyu da sorup meseleyi buradan hareketle ele almak gerekir: Koronavirüs bir tehdit mi yoksa imkân mı?

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, salgın durumunda ulemanın bazı fetvalarını takip ettiğimizde nasıl hareket ettiklerine veya böyle bir duruma karşı nasıl tedbirler alınacağına dair bazı bilgiler bulabiliyoruz. Mesela, Ebussuûd Efendi salgın durumunda akşam ve yatsı arasında ezan okunmasının meşru olup olmayacağı sorulduğunda buna şu şekilde fetva vermiştir:

-Bir beldede zuhur eden taun ve vebanın def'i için ehl-i belde bacalarında beyne'l-işâeyn (akşam yatsı arasında) ezan-ı Muhammedi (sav) okumaları meşru mudur?

El-Cevap: Meşrudur ve def'i müteyakkan (kesin) olduğu ulemâ-i müteahhirînden menkuldür.

Ebussuûd. bu fetvanın sonuna şöyle bir not düşülmüştür:

Lakin tegannisiz sünnet veçhi üzere tenbih olunması veliyyü'n-niam efendimizden mercuudur (ezanın sünnete uygun ve tegannisiz olması noktasında okunmasının yetkili makam tarafından uyarılması umulur).

Bu fetvadan anlaşılan şudur ki, daha önce böyle bir durum en azından sorulan belde açısından bilinmemekte ve böyle bir yeniliğin bidat olup olmadığı noktasında bir endişe bulunmaktadır. Fetva bunun bidat olmadığını aksine salgından kurtulma noktasında faydalı olacağını ifade etmektedir.

Bir başka fetva ise salgın anında korunma tedbirlerine başvurmanın dinen sakıncalı olup olmadığı şu şekilde sorulmaktadır:

-Bir beldeye taun isabet edüb Hak Sübhanehu ve Teâlâ Hazretleri'nin kahrından lütfuna iltica ile esbab-ı tahaffuza (korunma tedbirlerine) teşebbüs etmekte beis var mıdır?

El-Cevab: Yoktur.

Bu fetvanın altında yatan muhtemel endişe ise tedbir almanın tevekkül anlayışına aykırı olup olmadığıdır. Fetva metninde açıkça ifade edilmese de korunma tedbirlerine başvurmanın dinen sakıncalı olmadığı aksine Allah'ın kahrından lütfuna sığınma anlamı taşıdığı ifade edilmektedir.

Şu noktanın altını özellikle çizmek gerekir ki, Covid-19 virüsü hem tehdit hem imkân ve hem de bir imtihan özelliği taşıyor. Bu virüs, mevcut düzenleri altüst etmesi, eldeki imkânlara meydan okuması, henüz kesin bir tedavisinin olmaması, ölümcül olması ve kökeninin tartışmalı olması sebebiyle elbette bir tehdittir. İnsanlığın pek çok konudaki eksiklerini görmesi ve telafi etme zarureti duyması açısından ise bir imkândır. Elimizde var olan pek çok şeyi, mesela cemaatle namazı, Cuma namazını, toplu sohbeti, izolasyonsuz ve sosyal mesafesiz ilişkileri elimizden alması; inanç, ibadet, yardımlaşma, fedakârlık vb. hususlardaki tavırlarımızı yeniden ortaya koymaya vesile olması sebebiyle de salgın bir imtihandır.

Halihazırda Müslüman âlimler ve fetva kurulları bu salgın sebebiyle hazırlıksız yakalanmış olmakla birlikte mevcut birikim ve bakış açılarına göre ortaya çıkan problemlere farklı çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Bazı konularda uluslararası düzeyde ittifak sağlanırken bazı konular ihtilafli olmuştur. Ancak sonuçta "Bu durum karşısında ne yapmamız gerekir?" sorusunun mutlaka bir cevabı bulunmuştur. Mesela, virüslü bir hastaya yaklaşım, hastanın karantina kurallarına uymasının ve uymayarak hastalığı başkasına bulaştırmasının dinî hükmü, bu virüs sebebiyle vefat eden Müslümanın cenaze ve defin işlemlerinin nasıl olacağı, Cuma, camilerde cemaatle vakit ve teravih namazı kılmamanın hükmü, internet üzerinden Cuma ve teravih, evlerde itikaf gibi pek çok konu bu süreçte tartışıldı ve cevap buldu. Fetva kurulları zaman zaman imkânlarını âdeta zorlayarak mevcut duruma dinî bir cevap vermenin ve bunu dinî bir temele dayandırmanın yollarını aradılar. Bu esnada, zaruret, hacet, maslahat, istisnâî durum, normal durum kavramları sonuna kadar kullanıldı. Mevcut kullanımlara yeni örnekler eklendi. Âdeta ulema kendisini, bilgisini, donanımını, yöntemini, yaklaşımını, mezhebini ve problem çözme kabiliyetini test etti. Yüz yüze gelme ve toplanma imkânı olmadığından meseleler daha çok dijital imkânlar vasıtasıyla tartışılıp ele alındı. Bu arada bazı kurulların

-----
Şu noktanın altını özellikle çizmek gerekir ki, Covid-19 virüsü hem tehdit hem imkân ve hem de bir imtihan özelliği taşıyor.
-----

verdiği fetvalar kendilerince çok isabetli bulunsa ve günü kurtarsa da ileride yani durum normalleşince farklı problemlere yol açacağı için eleştirildi ve isabetli bulunmadı. Mesela, cumanın internet üzerinden kılınabileceği, cemaatla imamın aynı mekânda olmasının şart olmadığı, hatta insanların Kâbe imamına bile iktidalarının sahih olduğu şeklindeki bir kurul fetvası özellikle Avrupa'da azınlık olarak yaşayan Müslümanları ileride büyük sıkıntılara sokacağı için isabetli bulunmadı. Zira şartlar normale döndüğünde, zaten Müslümanların açıktan ezan okumasına ve Cuma namazını sokaklara taşıyacak şekilde kılmalarına izin vermeyen Batılı devletlerin bunu bir fırsat olarak görüp internet üzerinden de kılmanızı mümkün o zaman toplu olarak kılmanıza gerek yok diyebilecekleri mütalaa edilmiştir. Yine sağlıkçıların kendi aralarında bile ihtilafı olan bir görüşüne dayanarak cenazeyi gerektiğinde virüsü bulaştıracığı gerekçesiyle hiç yıkamadan defnetme fetvası da ciddi sıkıntılara sebep olmuştur. Örnekleri çoğaltmak mümkündür ancak buradan şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Müslümanlar kendi fıkh sistemlerini nereye kadar esnetebilirler veya bu kadar esnetmeye gerek var mı? Bunun yol açacağı olumsuzlukları ve meydana getireceği zihniyet değişikliğini de hesaba katmak gerekmez mi?

Salgının Doğurabileceği Olumsuzluklar

Meselenin bir de gelecek boyutu vardır ki, bu şu andakinden daha da önem arz etmektedir. Zira virüsün belli merkezlerin üretimi olduğu ve bununla varılmak istenen sonuçlar, kendilerine göre kazanımlar, değişimler ve dönüşümler henüz belli olmayıp teorik plandadır. Gelecekte meselelerin sosyal, ekonomik, siyasi, psikolojik, pedagojik vs. pek çok yönü ortaya çıkacaktır. Bizim kendi medeniyet dinamiklerimizin ve kimlik kodlarımızın hedef alınıp alınmadığını da henüz bilmiyoruz. Mesela; gelecekte para sisteminin tamamen değişmesi ve ekonomi, finans ilişkilerinin bambaşka bir boyut kazanması sebebiyle faiz anlayışı yeniden şekillenebilir, İslam ekonomi ve finansı bundan bir şekilde etkilenmek durumunda kalabilir. Asırlarca korunan faiz hassasiyeti Hristiyanlık tarihinde olduğu gibi gevşeyebilir. Örneklerini birçok Batı ülkesinde gördüğümüz gibi, asosyal, bencil, tamamen kendine yeten ve kendi çıkarını düşünen, dış dünyayı ve tepkileri hiç hesaba katmayan tamamen dijital ortama bağlı hatta mahkûm, bu sebeple de antisosyal yeni bir tip hedeflenerek bizde var olan cemaat ruhu, yardımlaşma anlayışı kaybedilmek istenebilir. Devletlerin yapısı tamamen değiştirilerek globalleşmede yeni adımlar atılabilir.

Salgının Doğurabileceği Olumlu Adımlar

Bütün bunlar muhtemel ve hâlen konuşulan ihtimaller olmakla birlikte belki bunların hiçbirisi olmaz, daha olumlu gelişmeler de olabilir. Bütün bunlara karşı Müslüman zihnin uyanık, ihtimallere hazır ve alternatif teorik zihin ve altyapısının olması gerekir. Şimdiki gibi hazırlıksız yakalanmamak ve paniklememek adına bütün bunlara hazırlıklı olmak gerekir. Bu hazırlık, *olağanüstü durumlar fıkhı* diye bir fıkıh paketi hazırlamakla mümkün olabilir. Bunun için fıkıh geleneğimizde var olan ve farklı durum ve olaylar karşısında verilmiş olan dağınık fetva ve içtihatları yeni bir başlıkla bir araya getirmek, yeniden değerlendirmek ve güncellemek şeklinde olabilir. Bu yapıldığında salgınlara hazırlıksız yakalanma durumu ortadan kalkacağı gibi, usulsüz fetva verme tavrının da önüne geçilebilir.

Salgın Sürecinde İctihadın Durumu

İçinde bulunduğumuz salgın sürecinde de fetva kurulları içtihadın imkânlarını sonuna kadar kullanmış gözükmektedir. Günün şartlarına uygun ve günü kurtaran fetvaları bir şekilde ürettiler. Ancak bir din ve hukuk sistemi hele hele medeniyete dönüşmüş bir düşüncenin günü kurtarmaktan öte çağlara dayanıklı, daha kalıcı, tutarlı ve dengeli anlayışları önemsemesi gereklidir. Mevcut içtihat ve fıkıh sisteminin imkânlarından yararlanırken, bunun tamamen kuralsız, ne olursa caiz, her şarta fetva veren bir konuma düşürülmesi zihinlerde ciddi sıkıntılara da sebep olabilir. Bu sebeple öyle anlaşılıyor ki, gelecekte Müslümanlar mezhebe bağlılık, içtihat, taklit, maslahat, zaruret, ihtiyaç, risk, tehlike kavramlarını daha çok tartışmaya açacak ve bunların içeriğini yeniden oluşturma yoluna gideceklerdir. Bu konuda şimdiden bir öngöründe bulunmak zor olmakla birlikte günümüz fetva kurullarının tavrından ve verdikleri kimi fetvalardan hareketle şunu söylemek mümkündür: Bu süreçte ilkeli ve mezhep temelli hareket edenler yanında oldukça serbest ve var olan her hükmü esnetecek kadar serbest ve sorumsuz davrananlar da olmaktadır. Ancak doğru tavır, gerekli esneklikleri dikkate alarak mezhep esaslı hareket etmektir. Zira mezhep yani fıkıh mezhebi, Müslümanların yaklaşık dört yüz yıllık bir süreç içerisinde oluşturdukları nakle dayalı sınırlı dinî bilginin dinin ruhuna uygun yöntemlerle yorumlanarak yeni olaylara yeter hâle getirilmesi için oluşturdukları muhteşem yapının adıdır. Salgın da dahil her türlü yeni durum karşısında mezhep temelinden hareket etmek öncelikle Müslümanların kimlikli, sınırlı, sorumlu ve kurallı hareket etmelerini temin edecektir. Burada tek mezhep

-----
Bu hazırlık, olağanüstü durumlar fıkhı diye bir fıkıh paketi hazırlamakla mümkün olabilir. Bunun için fıkıh geleneğimizde var olan ve farklı durum ve olaylar karşısında verilmiş olan dağınık fetva ve içtihatları yeni bir başlıkla bir araya getirmek, yeniden değerlendirmek ve güncellemek şeklinde olabilir. Bu yapıldığında salgınlara hazırlıksız yakalanma durumu ortadan kalkacağı gibi, usulsüz fetva verme tavrının da önüne geçilebilir.

Fıkıh ve fıkıh
usulü birikimimiz
doğru, isabetli,
soğukkanlı ve ehil
bir heyet tarafından
değerlendirilebilirse
bu külliyattan çok
rahat bir alternatif
ortaya çıkabilir.
Ancak bunun için
Müslümanların
siyaseten ve iktisaden
şu anda buldukları
noktanın çok
üzerinde ve ilerisinde
olmaları gerekir.
-----

mecburiyeti olmadığı için başlangıçta tek mezhep üzerinden yürünse bile alternatif yorumlar anlamına gelen diğer mezheplerden de yararlanma imkânı bulunmaktadır. Nitekim tarihte de benzer hadiselerde âlimlerin tavrı böyle olmuştur. Söz gelimi Hanefi mezhebini esas alan Osmanlı'nın zaman zaman diğer mezhep görüşlerinden az da olsa yararlandığı bilinmektedir. Buna göre mezhep temelli hareket etmek her zaman serbest içtihattan daha sağlam ve din adına daha hesabı verilebilir bir tavır olacaktır.

Yaşadığımız salgında ortaya konulan içtihat reflekslerinin fıkıh ve içtihat düşüncesini son iki yüz yıldır yaşadığımız modernist, selevi ve neo-selevi gibi problemlerin benzerlerine maruz bırakıp bırakmayacağını bilemiyoruz. Bahsedilen son iki yüz yıllık gelişmeler Batı'nın pek çok alanda kendince ileri gidip Müslümanların geri kalması ve sömürge olması sonucunu doğurdu. Bu durumu aşağılık kompleksi hâline getiren pek çok akım ve düşünce ortaya çıktı. Bunların bir kısmı uçlara doğru çok ciddi savrulmalar yaşadı. Sonuç maalesef Müslümanların, İslam dünyasının, İslam düşüncesinin ve İslam fıkının lehine olmadı. Çünkü o süreçte Müslümanlar bir anlamda hazırlıksız yakalanmışlardı ve alternatif geliştirememişlerdi. Umarız gelecek böyle olmaz. İctihadı ve fıkının imkânlarını insanlığa rahmet getirecek şekilde kullanmak müyesser olur. Fıkıh ve fıkıh usulü birikimimiz doğru, isabetli, soğukkanlı ve ehil bir heyet tarafından değerlendirilebilirse bu külliyattan çok rahat bir alternatif ortaya çıkabilir. Ancak bunun için Müslümanların siyaseten ve iktisaden şu anda buldukları noktanın çok üzerinde ve ilerisinde olmaları gerekir.

Son olarak şunu da ifade etmek gerekir ki, bugünden yarın için geliştirilecek alternatif, mevcut şartların okunması sonucunda oluşturulacağından tarihsel öğeler taşıyabilecektir. Bunu bertaraf etmenin yolu tikel hüküm yerine yeni gelişen şartlara uyarlanabilecek ilkesel kodlar oluşturabilmektir. Mesela bugün mahrum kaldığımız Cuma namazı ve cemaatle ibadetten ileride de mahrum kalmamak için cami yapılarımız ve cami mimarimiz yeniden gözden geçirilebilir.

Yayın Hakları:

Bu dosyanın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında İلمي Etüdler Derneđi'nden yazılı izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

ilem
ilmi etüdler derneđi

www.ilem.org.tr [@](#) [f](#) [v](#) /ilmietudlerderneđi [t](#) /ilmietudler

[Aziz Mahmut Hüdayı Mh. Türbe Kapısı Sk. No:13, Üsküdar/İstanbul](#) [0 216 310 43 18](#)